

На правах рукопису

Д-р Ярослав Падох

Професор Українського Вільного Університету

ДАВНЄ УКРАЇНСЬКЕ СУДОВЕ ПРАВО

(КОНСПЕКТ ВИКЛАДІВ)

Мюнхен — 1949 — Париж

Накладом Референтури Студій і Культурно-Суспільних Справ
Центрального Союзу Українського Студентства

diasporiana.org.ua

Д-р Я р о с л а в П а д о х

Професор Українського Вільного Університету

Траг
дублет

Д А В Н Ї У К Р А Ї Н С Ь К Е

С У Д О В Е П Р А В О

(Конспект викладів)

oo0oo

М ю н х е н - 1949 - П а р и ж

Накладом Референтури Студій і Культурно-Суспільних справ
- Центрального Союзу Українського Студентства.-

З М І С Т :

Перша Частина

СУДІВНИЦТВО

Стор.

A.	ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ СУДІВ	I.
	<u>I. Княжа доба</u>	<u>I.</u>
	<u>II. Литовсько-польська доба...</u>	<u>3.</u>
	1) Суди на українських землях під Польщею..	3.
	2) Суди на українських землях у Великій Князівстві Литовській	4.
	<u>III. Доба Гетьманщини</u>	<u>7.</u>
	1) Період Козацьких Судів	7.
	2) Період статутових судів	9.
	3) Судустрій Запорізької Січі	9.
B.	<u>ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА</u>	<u>II.</u>
	<u>I. Княжа доба</u>	<u>II.</u>
	1) Розвиток	II.
	2) Основи	II.
	3) Сторони	II.
	4) Започаткування процесу	II.
	5) Розправа	12.
	6) Докази	12.
	7) Вирок і його виконання	13.
	<u>II. Литовсько-руська доба...</u>	<u>14.</u>
	1) Основи	14.
	2) Сторони	14.
	3) Вступне слідство	14.
	4) Позов	15.

5) Розправа	15.
6) Докази	16.
7) Вирок і екзакуція	16.
8) Оскарження вироків	17.
9) Особливі судочинства	18.
<u>III. Доба Гетьманщини</u>	19.
1) Основи	19.
2) Сторони	19.
3) Започаткування процесу	20.
4) Розправа	20.
5) Докази	20.
6) Вирок і його виконання	21.
7) Оскарження судових рішень	21.
8) Окремі судочинства	22.
<u>IV. Звичайне судочинство</u>	23.
1) Розвиток	23.
2) Основи	23.
3) Слідство	24.
а/Гонення слідом	24.
б/Сок або сочення	24.
в/Звод	24.
г/Слідча Копа	24.
4) Розправа/	25.
5) Докази	25.
а/Лице	25.
б/Заклад	25.
в/Поволення	25.

	<u>Стор.</u>
г/Рота	25.
6) Вирок і його виконання	26.
<u>Д р у г а Ч а с т и н а .</u>	
<u>К А Р Н Е П Р А В О</u>	27.
<u>I. К н я ж а д о б а</u>	28.
1) Розвиток	28.
2) Ідеологія	29.
3) Загальні постанови	29.
4) Злочини	30.
5) Кари	31.
<u>II. Л и т о в с ь к о - Р у с ь к а д о б а</u>	33.
1) Розвиток	33.
2) Ідеологія	33.
3) Загальні постанови	34.
4) Злочини	34.
5) Кари	37.
<u>III. Д о б а Г е т ь м а н щ и н и</u>	40.
1) Розвиток	40.
2) Ідеологія	40.
3) Загальні постанови	41.
4) Злочини	42.
5) Кари	44.
6) Засоби вимушення, забезпечення і поправи	48.

.....0-.....

=====
С У Д И Б Н И Ц Т В О

И е р ша ч а с т и н а

Під назвою судівництво розуміємо як судовий устрій, тобто організацію судів, так і судочинство, тобто порядок, за яким переводяться судові дії (процес), спрямовані на встановлення, охорону й здійснення прав осіб.

Тому історія українського судівництва обіймає дві частини: А. Історію українських судів і Б. Історію українського судочинства.

А. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ СУДІВ.

І. КНЯЖА ДОБА.

Судівництво княжої доби поділяється на світське і духове. Світські суди обіймали суди публічні і приватні (домініальні). Судами публічними були суди: 1) княжі, 2) вічеві і 3) громадські.

1. Княжий суд відбував сам князь, як зверхній суддя краю, або його урядовці. Судейська влада належала до основних прерогатив княжого уряду, а обов'язок судити громадян вважався головним обов'язком вслодаря.

Урядовці заступали князя тільки з його уповноваження і в межах того уповноваження. Самостійної судової компетенції вони не мали. Найважливішими урядовцями зі судейською владою були тиун або тіун, мабуть ідентичний з вирником, і метальник, мабуть тотожний з мечником. Інші урядовці, як ябетники, цетські (згодом возні), отроқи, і писці, були допоміжними і виконними органами суду.

Судові розправи відбувалися в столиці краю, на княжому дворі, або на різних місцях державної території, де спинився князь або його урядовці, об'їжджаючи край. Крім цих столичних і об'їздових судів, були ще на провінції постійні княжі суди, а саме суди по-

с а д н и к і в, тобто княжих намісників. Княжим судам підлягало ціле населення з деякими винятками, як щодо осіо ("церковні люди"), так і справ.

2. В і ч е в и й с у д вирішував раніше всякі справи, а згодом тільки справи найважливішого значення. Ним проводив князь, коли скликав віче, або обрана вічем особа. Згодом віче залишило судочинство, а декуди його заборонено.

3. Г р о м а д с ь к и й с у д або суд народній діяв з найдавніших часів, зразу, єдиний судовий орган, згодом побіч державних (княжих) судів. Основним видом того суду був в е р в н и й суд, який був судом судової громади - верви. Його складали "судні мужі", під проводом виборного голови (старости). Ці суди розглядали всякі справи, і брали участь в переводжуванні вступного слідства.

П р и в а т н і с у д и, тобто суди панські або домініяльні переводили пани в відношенні до своїх невільників і частинно до закупів. З поступом часу необмежена зразу судова влада пана обмежується в користь державного судівництва, передовсім обмеженням судової компетенції панського суду та змогою відкликатися від вирішення пана до державного суду. До приватного судівництва слід зачислити судову владу батька над його дітьми.

Ц е р к о в н і с у д и існували ще з-перед охрещення краю. Тоді були обов'язуючі, згодом церковні суди були визнані князями і сталися обов'язковими. Вони існували при єпископах, яким були підчинені. Їх юрисдикція обнімала церковні особи (духівництво, їх родини, церковну прислугу, піклуванців церкви і т.п.) та церковні справи (злочини проти віри, подружжя, снори подружні й спадщинні і т.п.). Церковне судівництво спиралося на номоканон і церковні устава князів.

II. ЛИТОВСЬКО - ПОЛЬСЬКА ДОБА .

Тому, що втративши незалежність, українські землі частинно знайшлися в межах Польщі, а частинно Великого Литовського Князівства, слід судівництво цієї доби з'ясувати окремо для обох займачин.

I. Суди на українських землях під Польщею .

До кінця 14. століття залишилися ці суди майже без змін.

Згодом введено уряд королівських намісників, старост, яким віддано також судову владу.

Ці Земські суди були заведені зразу у Львові і Сяноці, а потім і по інших містах. Ці суди дуже різнилися від польських земських судів і були під впливом давнього українського права.

Побіч них діяли давні суди громадські та стали появлятися суди міські.

В 1435 р. змінено цей судоустрій, розтягнувши на українські землі польську тричленну систему станово-шляхетських судів: земських, городських і підкоморських.

Суди земські постробно в кожній землі. Вони складалися з виборних: судді, підсудна, писаря і коморників та розглядали цивільні справи шляхти.

Суди городські розбирали важніші карні справи під проводом старост відносного городу, однаково шляхти, як і нешляхотського населення. Зразу було багато городських судів; від 16 стол. по однім у кожній землі.

Суди підкоморські розглядали тільки межові спори.

Вищими апеляційними установами були суди вічеві загалу шляхти воєводства, яка збиралася тричі в році під проводом воєводи. З 15 стол. апеляції йшли до короля.

Поза цією системою церковно-шляхетських судів існували ще суди

міські, сільські, приватні - домініяльні і духовні.

Суди міські спиралися на праві і практики німецького міського права, дуже здеформованого і обмеженого шляхетським панівним станом. Апеляційною інстанцією для тих судів був суд чатірного, старшого міста Львова. Вищий міський суд мало також м. Сянік.

Суди сільські поділялися на суди німецького, українського і волоського права. Вони розглядали справи цивільні і менші карні місцевого населення.

Домініяльні суди розбирали справи як I. інстанція або й як 2. інстанція від вироків сільських судів. В них засідав пан-землевласник або визначена ним особа та представники села.

2. Суди на українських землях у Великім Князівстві Литовськім.

Ці суди пройшли 4 фази існування, межами яких є р.р. 1386, 1566 і 1569.

До 1386 р. на українських землях збереглося давнє право і майже без змін давні судові установи. Головною новістю - це суд великого князя над удільними князями.

Від 1386 р. (Кревська унія) Литва, а за нею і українські землі підпадають під західно-європейські польські впливи, а за тим і змінюється судоустрій. Він спирається на судах: 1) державних, 2) міських, 3) громадських, 4) домініяльних і 5) духовних.

1) Суди державні, які поділялися на провінційні і центральні, знаходилися в руках великого князя і його урядовців.

До провінційних судів належали зразу суди велико-княжих намісників, а згодом суди старостинські і воевідські та великокняжих державців. Ці суди були одноособові і розглядали справи вільного населення та населення підчиненого приватно-правній владі великого князя, як землевласника. З 1529 р. в судах цих засідали ще по 2 шляхтичі. З 1542 р. воевідські суди сталися судами вищої інстанції. Ще вищими були суди соймові даної землі.

Центральні суди склалися з судів: господарського, комісарського, асесорського, маршалківського і суду Папів-Ради. Ці суди вели здебільшого справи в апеляційному порядку і якщо в них (напр. в господарському суді) не брав участі сам вел.

князь, вони діяли з його уповноваження і були йому підчинені. Князь перевіряв їхні вироки і їх затверджував або касував, чи змінював. Комісарський суд розглядав здебільшого ґрунтово-межові справи. Суд Панів-Ради існував недовго (15-16 стол.) і не виявив ширшої діяльності та не здобув більшого впливу. Допоміжним персоналом судів тієї доби були здебільшого старо-українські урядовці: дітсьі, вижі, увязчі, писарі і дяки.

2) Міські суди існували в упривілейованих містах. Міське судочинство вела виборна лава присяжних. Лавничий суд складався звичайно з 12 осіб, його предсідником був вільний. Він розбирав справи міщан, цивільні і карні. В містах, в яких були національні юрисдикції, існували суди для окремих національностей.

3) Громадські суди, звані копними судами були інституціями давнього звичаєвого права доісторичної доби. Вони відповідають старокіївським вервним судам. Були це неперіодичні суди широких судових громад - копних околиць, які прибували на присягу копою або копою. Копу збирав покривджений або місцева старшина, чи власник маєтку, а інколи осуджений, щоб реабілітуватися. Копна зберегла давній безстановий характер. На копі судилися люди усіх станів. Копне судочинство зачиналося звичайно слідчою "гарячою копою" на місці злочину, розглядалося "головнішою копою" і кінчалося "остаточною" (генеральною, завитою, присяжною) копою" на стародавніх місцях "коповищах". Копна розглядала всякі справи, поза важкими карними. Апеляція від копного вироку йшла до городського суду. Держава визнала це судівництво і втягла його в систему державного судівництва.

4) Домініяльні суди обнімали зразу судочинства панів над невольним і піввольним населенням, а згодом під західньо-європейським впливом також над вільним населенням, поселеним в межах панських імунітетів. Лише декілька важливіших злочинів розглядалося державними судами. Ці суди звичайно поділялися на суди отаманів і суди самих панів.

5) Духовні суди, тобто суди єпископів і їх крилосів, зберегли в загальному давню речеву і особову компетенцію. Але зростаючий вплив шляхетчини постійно обмежував цю компетенцію. Зате вона поширилася на селян, поселених в церковних посіلو-стях.

В третю фазу розвитку ввійшли суди з 2. Литовським Статутом 1566 р. Залишивши майже незмінними центральні суди (скасовано суд Панів-Ради), Статут змінив провінціальні суди, ввівши за польським зразком суди земські, замкові і підморські.

Суди земські заведено по всіх повітах. В їх склад входив суддя, підсудок, писар, номіновані великим князем з-поміж 4 кандидатів, намічених шляхтою повіту. Ці суди збиралися тричі в рік і судили шляхетський загаль у цивільних і менших карних спра-

вах.

Суди замкові, звані також городськими були одноособовими карними судами: старост і воевод, які розглядали справи усіх станів на щомісячних "городських рочках".

Суди підкоморські були одноособовими судами підкоморих, визначуваних подібно як земські судді, по одному на повіт. Вони розглядали межові справи.

Четверта фаза розвитку судів прийшла з Люблинською Унією 1569 р. На невеликій території, що залишилися при Великим Князівстві Литовським майже не наступили зміни, а на землях прилучених до Польщі заведено загальну польську судову організацію. Для українських воєвідств волинського, брацлавського і київського короткий час (1579 - 89) за вищу судову інстанцію був Луцький Трибунал, який складався з депутатів тих воєвідств. По скасуванні цього "руського" трибуналу названі воєвідства підчинено загальному Трибуналові Люблинському.

Помітним явищем цього часу є виникнення автономного станового козацького судівництва, яке виконував гетьман над підчиненими йому козаками. Це судівництво здобуло під кінець 16 стол. урядове визнання.

Зі змін переведених в цей період на землях Великого Князівства Литовського найзамітнішою є заснування Головного Трибуналу Великого Князівства та введення колегіальності в центральних судових установах. В 1792 р. замінено суди земські, городські і підкоморські судами зем'янськими, а в 1791 р. переведено реорганізацію міських судів, які підчинено асесорському судові, як апеляційному.

ІІІ. Д О В А Г Е Т Ъ М А Н Щ И Н И .

Судоустрій цієї доби поділяється на два періоди: а/ козацьких судів (1648 - 1760/63) і б/ так зв. статуткових судів (1763-1783).

І. П е р і о д К о з а ц ь к и х С у д і в .

В періоді козацьких судів судова система складалася з судів: 1/державних (козацьких), 2/міських, 3/громадських, 4/домінільних, а частинно 5/в духовних і деяких 6/особливих судів.

К о з а ц ь к і (державні) с у д и обнімають чотироступінну організацію, яка поділяється на суди провінційальні і суди центральні.

а) С у д и п р о в і н ц і а л ь н і складаються з сітки підчинених один одному судів: сільських, сотенних і полкових. С і л ь с ь к і с у д и о т а м а н і р вирішували менше важні цивільні і карні справи місцевих і зачастих козаків. Вони були колегіальні. Вище них стояли с о т е н н і с у д и. Ці суди існували в містах осідку сотенного уряду. Вони були колегіальні з сотником на чолі. Розглядали справи цивільні і карні козацтва сотенної округи. справи козаків з міщанами розбирав міщаний козацько-міщанський суд. П о л к о в і с у д и існували в центрах полкових округ. Вони діяли як суди I інстанції для козацької старшини, сотенної і полкової, та II інстанції - для візликів від сотенних судів, однаково в цивільних, як і в карних справах. Судову колегію очолював полковник. З ІЗ стол. здобула судову компетенцію також полкова канцелярія.

б) С у д и ц е н т р а л ь н і обнімають Генеральний Військовий Суд, Генеральну Військову Канцелярію та суд Гетьмана. Г е н е р а л ь н и й В і й с ь к о в и й С у д існував при гетьманській резиденції. Зразу був найвищим судом краю, а згодом від нього можна було відкликатися до Генеральної Військової Канцелярії. В суді сім засідали генеральний суддя (судді) і інші члени генеральної старшини та знатного товариства. Генеральний Військовий Суд діяв як суд I інстанції в справах генеральної старшини, полковників, буначукових товаришів і гетьманських "протекціоністів" та як апеляційна установа для вироків нижчих судів. С у д Г е н е р а л ь н о ї В і й с ь к о в о ї К а н ц е л я р і ї виник щойно в ІЗ стол. під російським натиском. Генеральна Військова Канцелярія мала апеляційні компетенції, необхідно збільшити і так чимале число апеляційних інстанцій.

Гетьманський Суд спирався на владі гетьмана, як зверхнього судді держави. Його компетенція була теоретично необмежена. Гетьман міг кожну справу взяти на власний розгляд, чи то в I. інстанції, чи вже по вироці нижчих судів. Його вирок був остаточний. Гетьман міг також делегувати своїх представників до нижчих судів. Російський уряд часто обмежував судову владу гетьмана. Мирним поладнанням спорів, які підпадали під компетенцію Генеральної Військової Канцелярії, займався Третейський Суд, якого суддів у числі 3. призначав гетьман.

2. Система міських судів обіймала суди магістратські і ратушні або городові. Магістратські суди існували в упривілейованих містах, смертних на магдебургському привілею. Вони були колегіальними, зложеними з виборних міських старшин, з війтом на чолі. Зразу після 1648 р. суди діяли як суди загальні, розглядаючи справи усіх верств населення. Згодом вони повернулися до давньої ролі станових судів для справ міщан. Апеляції від магдебурзьких судів йшли до Генерального Військового Суду. Старшого міського суду в Гетьманщині не було. Ратушні або городові суди діяли в неупривілейованих містах. Хоч і не користалися з магдебургського привілею, ці суди спиралися на взірцях автономного судівництва українських магдебургій. Були це суди колегіальні, зложені щонайменше з 3 осіб з-поміж старшини. Вони вирішували справи міщан; міщані справи розглядали спільні козацько-міщанські суди.

3. Сільські суди в ійті в вирішували менше важні справи цивільні і карні селян у сільських громадах. В цих судах поруч війта засідали представники громади, а не рідко духовники і землевласники. Широко розвинуті в попередній добі копні суди не знайшли корисних умов розвитку в Гетьманщині, і хоч зберіглися до 18. стол., ширше не розгорнулися. Їх ролю народнього чинника в судівництві заступила колегіальність сливе всіх судових установ Гетьманщини, в яких засідали і представники громадянства.

4. Домініяльні суди завершують огляд сільського судівництва. Зразу після 1648 р. їх не слідно, але згодом, після скріплення нового станового поділу населення, вони відживають, та вже в куди лагіднішій формі. Ці суди є вже колегіальними; вони розглядають справи при співучасті громадських представників.

5. Духовні суди зберегли свою окремішність з попереднього часу. Держава не мішалася до духовного судівництва, але значно обмежила його компетенцію: в карних і важливіших цивільних справах церковні особи були піддані світським судам.

6. Особливі суди: цехові, ярмаркові та братський суд ніжинської грецької колонії замикають барвний образ судового устрою Гетьманщини в його першому періоді розвитку.

2. Період статутових судів.

В періоді т.зв. статутових судів, тобто судів, введених великою судовою реформою гетьмана Розумовського в р.р. 1760 - 63 на зразок судової системи Литовського Статуту, основну судову систему Гетьманщини: козацькі суди заступлено судами: земськими, городськими і підкоморськими за зреформованим Генеральним Військовим Судом на чолі. Інших судів реформа не заторкнула. Головна вартість реформи в тому, що вона обмежила число апеляційних інстанцій та відділила судову владу від влади адміністративної.

Земські суди встановлено по 2 в кожному з 10-х повітів держави, створивши 20 судових повітів. В суд входили обираєні доживотною суддя, підсудок і земський писар. До компетенції земських судів належали всі цивільні справи з винятком межових. Були це загально-станові суди, чим головню відрізнялися від земських судів попередньої доби. Вони відбували три сесії в рік.

Городські суди не діждалися завершення своєї віднови. Навіть їх назва не прийнялася, і осталася даліше назва полкових судів. Були це суди колегіальні; брали в них участь два члени полкової старшини та один представник знатного товариства. Головував полковник або полковий (городський) суддя. Розбирали карні справи і цивільні, зв'язані з насиллям.

Підкоморські суди існували по судових повітах. Були це суди одноособові. Розглядали справи ґрунтові, переважно межові. Підкоморія обираєно доживотною.

Генеральний Військовий Суд основно зреформовано. В нього входило 12 осіб: 2 генеральні судді і 10 депутатів від 10 полків, обираєних на один рік. Після скасування гетьманату, депутатів заступлено постійними членами українськими і російськими. Від вироків Генерального Військового Суду йшла апеляція до Суду Гетьмана.

3. Судоустрій Запорізької Січі.

На окрему увагу заслуговує судоустрій Запорізької Січі. Його основою була загальна адміністративна організація, бо й на Січі адміністративна влада не була відділена від влади судової. До нижчих органів суду на Січі належали суди курієних отаманів і паланкових полковників, а до вищих: суди військового судді, кошового отамана і Січової Ради. Суди паланкові і курієні діяли на терито-

рії паланок і курінів. Їх компетенція була обмежена. В і й - с ь к о в и й с у д д я в і в с а м о с т і й н о р о з п р а в и . Н а й о г о в и р о к и й ш л а а п е л я ц і я д о к о ш о в о г о о т а м а н а а б о С і ч о в о ї Р а д и . В н е п р и я в н о с т и к о ш о в о г о в і н з а с т у п а в й o g o т а к о ж в с у д о в и х с п р а - в а х . К о ш о в и й О т а м а н з в а ж а в с я в е р х н і м с у д д е ю , л ю - г о в и р o k и б у л и o c т а т o ч н і . А л е в м и р н и й ч а с в і д й o g o v i r o k і в м o ж н а б у л o в і д к л и к а т и с я d o С і ч o в o ї Р а d и . В і н м а в п р а в o в и н e с и т и c м e р т - н і v i r o k и і м и л у в а т и z a c y d ж e н и х . В С у д і С і ч o в o ї Р а - d и б р а в y ч a c ь з a г a л k o з a c ь t в a , п р и я в н o г o н a С і ч і . М а б у т ь т і л ь - k и в a ж л и в і ш і c п р a v и п р и х o д и л и n e p e d Р a d y .

Б. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА.

І. КНЯЖА ДОБА.

І. Розвиток.

Шлях розвитку українського процесу йде, як і в інших краях, від самопомочі до суду, та від приватного процесу до процесу публічного. Упорядкованій судовій організації України в історичний час відповідає упорядкована система судочинства.

2. Основи.

Судочинство переводиться в межі існуючих судів державних, громадських, церковних та домініяльних і спирається на засади єдності, загальності, диспозитивності, змагальності, усності, безпосередності й поміркованого формалізму. Панівною в процесі, як і в матеріальному праві цієї доби, є приватно-правова засада. Єдиний процес для всіх справ, цивільних і карних, знає тільки деякі окремі форми для справ одних чи других. Він стосується до всього населення, за винятком деяких справ церковних людей. Процес звичайно зачинався на домагання покритого, але вже народжувався офіційне обвинувачення. Процес ("тяжа") є змаганням сторін перед судом, який є тільки третім у спорі. Він лише наглядає над порядком розправи і встановляє вислід процесового змагання. Розправа ведеться публічно, і в ній бере громада ("лучні люди") чинну участь. Процес ведеться усно, в присутності сторін і свідків.

3. Сторони.

Сторонами в процесі могли бути особи фізичні і правні. Статеві і класові різниці не існували. Інколи стороною була держава. Мабуть княжі урядовці ябедник і мечник були публічними обвинувачами. З ІЗ століття з'являються судові заступники, хоч ще і не професійні.

4. Започаткування процесу.

Започаткування процесу приводить або

д о г о в і р позовника з противником про віддачу справи під розгляд суду або звичайне в і з в а н н я противника до суду на означений реченець. Наявка візваного може довести до заочного вироку.

В карних справах, коли доводилося встановлювати особу злочинця або вишукувати втрачену річ, розправу попереджувало с л і д - с т в о, якого головними формами були: с в о д і г о н е н н я с л і д о м.

С в о д був колись не лиш підготовою процесу, але й самим процесом, який вів до вироку і езекуції. Згодом стався засобом відзискання втраченого добра та виявлення злочинця. Свод попереджає публічне оглошення втрати. Зворот тієї до трьох днів є безкарний, потім каральний, хіба що посідач речі виявить від когось її правно набув. По цім власник і посідач речі йдуть до того передника, який знову може вказати свого попередника. В межах города свод йде до кінця, в межах краю - лише до третього своду. Поза межі держави не було обов'язку вести своду. Хто не міг подати попередника ("вести свода"), або "не вийшов на свод", вважався за злочинця і підпадав карі та повертав шноду.

Г о н е н н я с л і д о м стосовано при крадіжці, коли невідомо, хто є злодієм. Власник покражі гонить в приязності громади слідом злодія або покраденого добра (худоби) й до кого слід заведе, той злодій, хіба що зуміє "відвести слід". Коли слід веде до людської оселі, ціла громада має обов'язок відвести слід. Гонення слідом і свод відбуваються при збереженні давніх, святих форм.

5. Розправа.

Р о з п р а в а колись вичерпувалася безпосереднім збройним змаганням: двобоєм. Пізніше сторони змагаються словно ("слово проти слова"), скріпляючи свої заяви і вимоги доказами. Суд переводить ці докази, що й є основою розправи, й видає вирок, який є автоматичним вислідом задовільного переведення доказу.

6. Докази.

Д о к а з а м и були: с в і д к и ("видоки", "послухи", "люди"), якими могли бути тільки вільні (сумнівне щодо жінок) і яких число було збори встановлене, п р и с я г а, зразу поганська р о т а, так християнське хресне цілування, яку склали сторони і свідки, В о ж і с у д и (ордації), які колись самі були процесом, а саме п р о б а в о д и, зимної і гарячої, п р о б а з а л і з а, д в о б і й (поле) і ж е р е б; та р е ч е в і д о к а з и як знаки побиття, рани, тіло вбитого, покража, сліди, тощо.

7. В и р о к і й о г о в и к о н а н н я .

В и р о к видавав суд усно. Він не переводив е к з е к у-
ц і ї цивільних вироків. Про це дбала сама сторожа. Карні
вироки виконував здебільшого князь або його урядовці. Сторо-
ні допомагала держава. Покривджений міг або зодовільнитися
з майна засудженого, або його поневолити для відробітку, коли
майна не старчило.

II. ЛИТОВСЬКО - РУСЬКА ДОБА .

I. О с н о в и .

Процес цієї доби, зв. "поступком правним" спирається на засади легальности, визнаної матеріальним правом. Тільки розправа може дати основу до в'язнення і покарання громадянина. Процес далше є безпосередній, усний і публічний. Цієї засади не порушує виняток: скрутіня (див. далше). Процесом далше диспонує сторона, але роля суду вже куди більша. Прикметою судочинства є обмеження числа апеляційних інстанцій (засадничо дві). Зате хибою є невідокремленість норм процесового права матеріального та не-розмежованість процесу цивільного від карного. На процесових нормах сильно позначилася станова нерівність суспільства та службова залежність сторін. В цій добі зміцнився також формалізм, хоч він не дорівнював західньо-європейському. Помітною ознакою процесу цього часу - це його дуалізм: побіч загально-го розвивається і діє процес звичайний, норми якого не лише стосуються народними судами, але не рідко застосовуються перед судами державними.

2. С т о р о н и .

Сторонами могли бути вільні, дорослі люди: мужчини після 18, жінки після 13 років життя. Сторонами не могли бути невільники, виняті з-під права ("річні виволанці"). Малолітніх і умово хворих заступали родичі або люди сторонні. Сторони могли користати з допомоги уповноважених, званих прокураторами, речниками, а згодом адвокатами. Позовника називано істець, сторона поведова, сторона боляча, жалобник, а пізваного - сторона отпорна, обжалована, або прямо пізваний або підозрілий.

3. В с т у п н е с л і д с т в о .

Процес попереджувано здебільшого вступне слідство, засобами якого, крім знаних з попередньої доби своду і гонення слідом, були домашня ревізія в приватності возного і свідків. Процес часто попереджували: заповідь втрати, передо-всім при втечі невільників і челяді, та за безпечення доказів, яке переводив возний. Часто стосовано так зване поволання, тобто сположення певних фактів, що траплялося передо-всім у випадках вбивства. Зізнання перед урядом важливих фактів та їх вписання до урядових актів забез-

Печували для розправи чимало важливих доказів. На домагання сторони, суд може забезпечити праві шляхом видачі різних наказів або заказів, видаючи так зв. судові листи, напр. листи заповідні, упоминальні, заручні, отворені, тощо. Після цих передпроцесових дій суд видає позов.

4. П о з о в .

П о з о в був списуваний в стількох примірниках, скільки було сторін. У позові були подані сторони, домагання позову, його обґрунтування та різання прибутти до суду на найближчі судові роки. Позов доручував возний. Р о к и с у д о в і могли бути звичайні або остаточні, запиті, та "статуткові", тобто нормальні або надзвичайні, приспішені, напр., для чужинців. Неприязність на звичайних роках звичайно приводила обов'язок повернення витрат противникові і судові, а неявка на запитому терміні несла втрату справи. Важливі перешкоди, як недуга, закордонний побут, державна служба виправдували неявку, хоч не на всіх термінах. На пізніших сторона мусила визначити свого судового уповноваженого.

5. Р о з п р а в а .

Р о з п р а в а звана розсудок або судовий перевід угаждалася за змагання сторін - "доводження справедливости". Вона розпочиналася "волянням справи", тобто викликом справи і сторін. Після поладнання деяких процесових формальностей, суд доручав позовникові "ч и н и т и ж а л о б у", тобто з'ясувати позов. Поцьому пізваний подавав оборону, яка мала точно встановлений порядок і зачинялася від так зв. з б и в а н н я або з б у р е н н я р о к у, тобто формальних закидів щодо неправильности років, які мали метою відложення розправи. Поцім йшло з б и в а н н я п о з в у, тобто формальні закиди проти форми і змісту позову. Коли й це не дало бажаного наслідку, пізваний приступав до властивої оборони, зачиняючи від ф о р м а л ь н и х з а к и д і в, які поділялися на 2 групи: таких що вели до програвання справи (закид осужденої справи, закид давности) та до відложення розправи (невластивість суду, брак процесової спосібности сторін). Коли і ці закиди не мали успіху, суд взивав пізваною до "в і д п о р і д і в с а м і й р і ч і", тобто з а к и д і в м а т е р і я л ь н о ї н а т у р и, званих "о т п о р о м". Щойно з цим моментом приходило до заґрунтування спору (*litis contestatio*), що називалося "п р и н я т т я м р о з п р а в и". Після цього сторони могли ще більше разів забирати голос. По цьому суд переводив докази і видавав вирок. Інколи суд переводив заочну розправу, а не рідко справа переходила до полюбовного суду на основі сисаного "компромісу".

6. Докази.

Докази цього процесу були такі: признання, грамоти, оглядини і речеві докази, свідки, присяга, жереб і допити на мукках. Признання було важне лише, коли було невимушене. Грамоти мали дуже велике значення. Вони поділялися на публічні і приватні. Найчастішими урядовими грамотами були виписи з урядових книг. Оглядини і речеві докази були дуже важливі передовсім в карних справах. Вони грали значну роль також при ґрунтових процесах. Свідки поділялися на урядових і приватних. Урядовими були передовсім возні, які грали важну роль в устійненні певних фактів та перевірці і забезпеченні доказів. Свідками могли бути тільки християни, доброї слави й дорослого віку. Протинна сторона могла не допустити свідків до зложення зізнань, закидаючи їм, що не відповідають вимогам для свідків. Це була пагана свідків, яку треба було доказати, інакше грозила кара. Коли закиди були вірні, сторона мусіла подати інших свідків. Присягу звичайно складала сторона враз зо своїми свідками, інколи сама сторона. В засаді до присяги є ближчий позовник, але від того правила є чимало винятків. Присягала тільки одна сторона, і присяга вирішувала процес. Протинна сторона могла заповісти відклик проти цієї доказової ухвали і тоді звичайно суд не переводив присяги, здержуючись до вирішення справи апелляційним судом. Жереб - це залишок колишніх Божих судів. Тепер він визначає, хто є ближчий до доказу. Його стосує суд в сумнівних справах. Допити на мукках стосовано за кражу і тільки до людей нижчого стану, та й то, коли вони були їм карані, або були інші поважні докази їх вини. Мучити можна було тільки 1 - 3 разів і не вільно було довести до окалічення допитуваного.

7. Вирок і екзекуція.

Вирок, званий декретом, сказню, головною сказню, або судовим сказанням видавав суд на неявному засіданні не пізніше 3-х днів після зачинення розправи, йдучи за думкою більшости. Меншість могла зголосити окрему думку, так зв. "здання". Вирок виготовлював на письмі писар і цю "цедулу" підписував суддя або підсудок, поцім його публічно проголошувано, а згодом вписувано до книг судових. Поцім сторони одержували відпис вироку в так зв. судових листах. Вирок поділявся на остаточні і умовні, коли були узалежені від зложення присяги. Присягу складала сторона після потвердження вироку апелляційним судом. Інколи суд видавав накази за плати без розправи, звичайно на основі должних листів з означеним терміном заплати довгу. Вирок присуджував також кошти процесу. Був це передовсім пересуд, або пам'ятне, плачене судові і відповідно до висоти "презиску", тобто присудженого правіжу, вижове або вижоване і помильне, оплати возному і вижам за їх урядові чинності та оплати зв'язані з ур-

язненням: потюремне, поланцюжне, поколодне і т.п. Коли сторони погодилися, не доходило до видачі вироку. Коли справу передану полюбовному судові, державний суд провівши вирішення пол. суду його "при моці захогує".

Екзекуцію судового вироку означувало назгами: оправа або отпрана судженої речі; нерідко означувало її описого: "шкодо оправити", "отпрану чинити", "сказання до винищення приводити", тощо. Віритель дбає про виконання вироку сам, на основі відпису вироку, при допомозі суду, в якого окрузі знаходиться майно довжника. Екзекуційним органом був возний, в важчих карних вироках - кат, званий палачем.

Екзекуцію за грошеву заплату переводилося шляхом "ув'язання" в майно довжника, найперше нерухоме і прив'язаних до неї людей, потім в речі рухомі. Коли довжник протидіяв ув'язанню, попадав у "заруку", тобто платив кару, згори визначену судом. При повторенні спротиву попадав у "совиту (подвійну) заруку". При дальшій спротиві довжник був караний горлом. Коли не старчило майна, екзекуцію спрямовувало на особу довжника, якого ув'язнювано до часу задовільнення вірителя. На основі "залізного листа" господаря така екзекуція могла бути припинена на 3 роки. Часове припинення екзекуції може статися також з інших причин. Напр., смертну кару на вагітній жінці припинюється до народження дитини. Після заплати довгу наступало "виз'язання" вірительності з майна довжника. Після 10 літ право на екзекуцію задовнювалося.

8. Оскарження вироків.

Оскарження вироків наступало шляхом ініціювання скарги на суддів або апеляції.

Скарга на суддів, зразу єдиний апеляційний засіб, вийшла з часом з ужиття і була заступлена апеляцією. Вона була спрямована не проти вироку, але радше проти суддів, що його видали. Її можна було внести як після остаточних, так і часткових вироків і рішень суду. Звичайно скаргу вношувало після заочних вироків, проти яких не можна було внести апеляції. В процесі перед вищим судом позовником ставала сторона, яка внесла скаргу, а пізванним - особа, яка видала оспорену постанову. Коли судді було більше, всі вони ставали пізваними. В часі цього "владавого" процесу властива розправа припинювалася.

Апеляція, звана також отзовом була спрямована проти самого вироку. Її вносили "переконаний правом", якщо зараз по вирокі зголосив її устійненою формулкою: "панове судді, те сказання ваше видиться мені не водлуг права, відзиваюся до головного суду". Заповідження апеляції припинювало виконання вироку.

Апеляція не, завжди дозволялася. Напр. була заборонена при вирок-ках заочних, в справах за порушення спокійного посідання, тощо. До зміни заочного вироку можна було також довести шляхом п р и-вернення до попереднього стану.

9. Особливі судочинства.

Особливі судочинства тобто процесові відхи-лення від загальних постанов виникли внаслідок окремих вимог передовсім в процесах карному, межовому і деяких інш. Найза-мітнішою формою особливого судочинства карно-го була скрутінія, зближена до західньо-європейсь-кого інквізиційного процесу, але в к у д и лагіднішому й гуманнішому виді. На доручення суду переводили скру-татори слідство в найважчих злочинах на місці чину. Вони пере-слуховували свідків в неприявності обвинувачених. Протоколи зізнань були згодом єдиним доказом на розправі. Вистачало для засуду само підозріння. Деякі відхилення від загальної процеду-ри виявляє знаний з попередньої доби з в о д і процес в ви-падку, коли злочинця зловлено н а г а р я ч о м у в ч и н-к у. При межовому процесі судова дія відбуваєть-ся на предметі спору. Вирок виданий там же зараз виконувано. Апе-ляційна розправа відбувалася також на ґрунті, в приявності суд-дів, які видали оспорений вирок. Невві відхилення від загально-го процесу виявляли процеси д о м і н і я л ь н и й, ж и-д і в с ь к и й (для жидів) і д у х о в н и й.

III. Д О Б А Г Е Т Ъ М А Н Щ И Н И.

І. О с н о в и .

Головні джерела процесу цієї доби є ті ж, що в добі попередній. Але процесуальне право підпало значним змінам, передовсім в наслідок зміни судоустрою краю та в XVIII ст. під впливом застарілого формалістичного процесу російського.

Прикметою процесу Гетьманщини є його одність для всіх верств населення та усіх (з малими винятками) судів. Хибою є дальше невідокремлення карних і цивільних процесуальних норм. Мимо збереження диспозитивности сторін, суд являється вже в значній мірі диспозитивним процесуальних дій й часто сам започатковує процес. Загальний обов'язок свідчення й майже модерне обмеження самопомочі не збільшують ролі і повагу суду. Мимо натиску російських членів судових колегій, зберігаються засади усності і безпосередности, включно до альтернативности усності або письмовости позву. Сторони дальше являються особисто, "персоналітер" на розправі і "слова в рот беручи" ведуть взаємні контроверсії. Явність розправи і екзекуції гарантує вимога прийнятності "пристойного числа" громадян. Формалістика, mimo російського натиску, була обмежена до крайніх меж. До негативних ціх цього процесу належить получення судової і адміністративної влади в одніх руках козацької старшини та необмеження числа апеляційних інстанцій, що вельми проволікало спори.

2. С т о р о н и .

С т о р о н а м и, тобто позовником, якого звали істець, челобитчик, жалоблива сторона, повод або актор, та пізваним, зв. одвітчик, отпірна, одводна, пізвана або обжалована сторона, могли бути всі, що мали судову спосібність. Позбавлені тієї спосібности, тобто змоги брати особисту участь в процесі були позбавлені малолітні /чоловіки до 18, жінки до 14 літ/ умово недужі, каліки /сліпі, німі, глухі/ і марнотратці. їх заступали опікуни, куратори і батьки. Подружених жінок заступали мужі, незамужніх батько, заручених батько або наречений. Вдови виступали в суді самі. Підданих заступав пан. Крім цих обов'язкових заступників і сторони могли прибрати собі до заступства перед судом або до помочі в борних заступників, зв. адвокатами, пленіпотентами, патронами, прокураторами і повіреними. Могли ними бути тільки люди з незаплямованою честю, повнолітні, хрести-

ни, умово і фізично дужі, світського стану, та "грунтови", тобто маєтні. При письмовому уповноваженні ця остання вимога відпадала. Тодішні судові заступники поділялися на групи: професійних і випадкових, генеральних і спеціальних, законних, судових і виборних.

3. Започаткування процесу.

Започаткування процесу наступало з внесенням скарги. Її вносили позовник до рук судового писаря. Вона мала назву позов, чолобиття, або жалоба. Для позову існували точно встановлені вимоги, бо "позов всего судового поступка фундамент". Позов часто попереджувало опротестування порушення права перед місцевим судом. На поняття позову складалися два окремі акти: скарга покривдженого і позовний наказ суду. Скарга могла бути письмова або усна. Її слід було внести до місцево- і особово- (станово-) властивого суду. В скарзі означували сторони, виводжували жалобу, тобто з'ясовували фактичний стан спору, подавали докази і формулювали домагання скарги. Визнавши скаргу задовільною, суд приймав її ("закрепу давав") та видавав позовний наказ, в якому крім означення сторін і з'ясування домагання позову (часом також фактичного стану) було вивання до сторін прибути на означений час до суду, або прислати уповноважених. В деяких кримінальних справах суд розпочинав розправу з уряду. Коли пізваний не явився, суд відкладав розправу раз і другий. Щойно на третім році переводив розправу заочно. Неприйшливий позовник втрачав право вже на першому терміні.

4. Розправа.

Розправа розпочиналася викликом справи. Поцім суд доручав позовникові з'ясувати скаргу ("чолобиття заносити"), по чім слідував одвіт або одпор пізваного, який спершу обнімав формальні закиди ("і звинення"), а потім матеріальні ("збивання позову"), йдучи за порядком скарги. Оборону пізваного може позовник відкинути в так зв. "улиці і стцевій" або "обличенню". Коли пізваний бажав, міг реплікувати, що звалось оправданням пізваного. Поцім суд переводив докази і, зачинивши розправу на неявному засіданні, видавав вирок.

5. Докази.

Докази мали назву доводів і отводів,

залежно від того, чи вони мали доказувати чи заперечувати певні факти або права. Суд приймав і переводив докази обох сторін, крім присяги, яку складала лише одна сторона. Суд визначував ближчого до присяги, але був в'язаний нормами права. Звичайно ближчим був пізваний, але було багато винятків від цієї засади. Відомі були такі докази: признання, грамоти, свідки, присяга, оглядини і речеві докази та допити на муках. Вони мало різнилися від доказів з попередньої доби.

Замітніші різниці були при вимогах свідків, якими могли бути тільки особи не менш 14 літ в цивільних і 20 в кримінальних справах, та не більше 70 літ. Жінки і нехристияни допускалися до свідчення лише з браку інших свідків. Звичайно було точно означене число свідків. Вимагалось більше ніж одного свідка ("голос єдиного - голос ніякий"); в ґрунтових процесах звичайно 7 або 9. Недостатнє число свідків уважалось за "полудоказ".

В ґрунтових процесах крім звичайних свідків часто виступали так зв. с т а р о ж и л и, які репрезентували публічну опінію і були радше знавцями ніж свідками. В потребі переслуховувано свідків перед розпратою, що звалось с в і д о ц т в о м п о с т і й н о ї п а м'я т и.

П р и с я г у сторін допускалось звичайно в відсутності інших доказів, або при полудоказах. Її складала сторона зо своїми свідками, з яких певне число (звичайно 3) визначував до присяги, протівник. Суд давав стороні допущеній до присяги 3 дні до надуми. Присяга вирішувала процес, бо була "крайним права доводом".

6. В и р о к і й о г о в и к о н а н н я .

В и р о к видавав суд "по раді товариській (з суддями) вглянувши в право". Переголосовані члени суду могли внести вотум сепаратум. Вирок списувано. Вирок бували короткі або довгі. В обох вписувано сторони, тенор вироку ("децизія") і його мотиви та дату впису вироку в судову книгу. В широким вирокам був це поданий перебіг розпрати. В вирокі часто помішувано "заруку", тобто кару на публічні цілі за порушення вироку. Вирок одну сторону "оправляв", а другу "обвиняв".

В и к о н а н н я м в и р о к у занималась сторона. Її при цьому допомагали судові органи. В кримінальних справах вирок звичайно виконував сам суд. Виконання вироку припинявалось при умовному засуді, хібащо засуджений не додержав умов, під якими "вирок заложено".

7. О с к а р ж е н н я с у д о в и х р і ш е н ь .

О с к а р ж е н н я с у д о в и х р і ш е н ь відбувалось

шляхом апеляції, скарги на суддів і зновлення.

А п е л я ц і я, званa протестом, протестацією, апеляційним челобиттям і т.п. залежала від наявности різних вимог. Вона мусіла бути допустима (не допускалася напр. коли вирок сперто на письмових облігах, після присяги сторони, при виробах з узнання, при гарячому вчинку), в своїм часі заповіджена і в терміні внесена. Підставою апеляції могли бути закиди порушення формальних і матеріальних норм права, а також закиди фактичної природи й недокладности розправи. Апеляційний суд розглядав справу на основі актів, причім вирок змінював або потверджував. Лише в ґрунтових справах касував вирок, видаючи новий.

С к а р г а н а с у д д і в не багато різнилася від тієї скарги з попередньої доби. Її звичайно вношувало тоді, як суд апеляції не прийняв й замикав сторони дальший шлях процесу.

З н о в л е н н я було надзвичайним засобом зміни вже право- сильного вироку. Це могло статися лише тоді, коли вирок вида- но завдяки підступові противника, або його заступника, напр., підкупства свідків, фальшивих грамот, тощо. Було знане також п р и в е р н е н н я до п е р в і с н о г о с т а н у, допустиме в кожній стадії процесу.

8. Окремі судочинства.

Крім цього загального процесу, право Гетьманщини знало ще деякі окремі процеси. Найзамітнішими з них були ґрунтовий процес, який переводили межові судді, або комісари, а згодом підкоморії на предметі спору, а далі процеси духовний, Бекслевий та процес Січі Запорізької.

IV. ЗВИЧАЄВЕ СУДОЧИНСТВО.

I. Розвиток.

Колись єдине, а згодом усвіяно конкуруюче з законом, звичаєве право відіграло в Україні особливо важливу роль. В силу змінливої політичної долі краю, йому судилася доля лучника поміж правопорядком державних періодів України, лучника остільки важливого, що органічно виростало з правосвідомости народу й вільного від чужих впливів і регламентацій. Розвиткові того права сприяв стародавній вічевий устрій княжої України, а згодом, по упадку тієї, ретельно додержуваний бою до кінця 15 стол. консервативно-ліберальний принцип литовських господарів, задекларований ясно і переконливо в словах: "ми старини не рухаємо й новини не вводимо". Великі литовські князі коли й інтересувалися звичаєвим правом українських земель, то тільки в позитивному напрямі, щоб його втягнути в систему державного правопорядку й поширити на населення цілого краю. І чимало звичаєвих норм одержало форму і санкцію державного закону. Пройняте традиціоналізмом право другої доби української державности продовжувало цю лінію й поруч закону далше стосувалося й розвивалося стародавнє українське звичаєве право, підпавши тільки незначним, вимушеним вимогам зміненого життя, змінам. Це звичаєве право було так сильно, що його повністю не зуміло усунути навіть вікове право займанців, і воно перетривало до сьогоднішніх днів.

Сказане відноситься зокрема до процесуального права. Процесуальні форми з природи речі більш других підпадали впливам народних мас, бо в усіх добах представники громадянства брали живу участь у судівництві. Багато звичаєвих процесуальних норм увійшло в системи державних процесів й затратило свій звичаєвий характер, а багато залишилося нормами звичаєвого судівництва. З уваги на це, тут будуть подані тільки найголовніші риси звичаєвого процесу, а з його норм передовсім ті, що не сталися законом. Тамті були з'ясовані раніше. Повноту розвитку здобув звичаєвий процес у громадських копіях судач, які діяли до кінця 18 стол. паралельно з загальними судами.

2. Основи.

Основи звичаєвого процесу спіралися на засадах повної усности і безпосередности, широкої диспозитивности сторін, одности процесу для цивільних і кримінальних справ та поміркованого формалізму, при чому більшість інститутів цьо-

го процесу була зв'язана з точно встановленими й обсягом звичайних обрядів. Хоч звичайний процес був повний, тобто встановлював форми всіх стадій устійнення й охорони права, від вступного слідства до виконання вироку, то все ж головною метою народнього суду було початкове слідство, яке мало за завдання встановити й поставити перед суд правопорушника та відшукати втрачене майно. Тому норми присвячені цим вступним процесуальним інститутам і цілям є в звичайному праві найширше розроблені.

3. С л і д с т в о .

С л і д с т в о переводжувалося в випадку, коли правопорушник не був відомий. Засобами слідства були передовсім: а) гонення слідом, б) сок або сочення, в) звод, і г) слідча копа.

а) Г о н е н н я с л і д о м відбувалося так, що покривджений взивав представників громади "людей і послухів" за княжої доби, або "гарячу копу" за литовсько-руської і разом з ними "гонить гарячим слідом", шукаючи злочинця. Ті, до кого слід заведе повинні "на слід вийти" і "слід вивести". Коли цього не вчинять повинні "платити шкоду, а собі винного шукати". За Гетьманщини гонення слідом звалось "ш л я к у в а н н я м".

б) С о ч е н н я допомагало розшук злочинця, коли не було слідів. Допомогали в цьому сусіди. "С о к" тобто той, хто вказав злочинця ("сочив" на нього), одержував за плату, звану "просока". Його заяву вписувалося в "список соковий".

в) З в о д переводжено тоді, коли втрачену річ віднайдено, але її посідач не признається до вини й вказує попередника, від якого правно набув річ. Цей "заводця" міг зчирги вказати на дальшого попередника. Таке вказання називалося "з в о д о м". Іноколи вказання йшло до "конечного зводу", іноколи лише до "третього зводу". Тоді цей попередник (також званий зводом), платив власникові речі шкоду, а сам міг шукати своєї втрати, йдучи до "кінця зводу".

г) С л і д ч у к о п у скликувалося, коли злочинця не вишукано, а підозріння падало на певне село чи околицю. Ця "копа" мала "межи собою винного шукати". Хто не вийшов на копу, платив шкоду, бо "невихід платить шкоду". На копі всі повинні оправдати себе, тобто "давати справу о собі", "чинити отказ", "облику", або "полику". Коли на трьох чергових копах не знайдено злочинця, репрезентанти села мусли на останній "присяжній копі" "відприсягатися" від підпіріння. Не зроблять цього, тоді громада "платить шкоду, а собі злочинця шукає".

4. Розправа.

Коли виявлено злочинця, відбувається розправа. По зв'язованні позву пізваний мав "вивід слухний з себе чинити". Поцім суд переводив докази.

5. Докази.

Поміж доказами найхарактернішими були: а) лице, б) заклад, в) поволання, і г) рота.

а) Лице м раніше вважалася покража або привласнена річ, а згодом усякі безпосередні докази вини. Значення "лица" не лише в його доказовій силі, але й в тому, що наявність лица збільшує кару. "Приличного" злочія карали смертю. Важливою річю було забезпечити лице до розправи, що звалось "завіренням лица" і було зв'язане з різними обрядами.

б) Заклад, званий раніше "метанням", а згодом "видачкою", або "викидщиною" уважався доказом, хоч на ділі був умовною карою, помітно льосового характеру. Сторона, мабуть бажаючи скріпити довіря суду до своїх заяв, пропонувала другій установити заклад. Неприйняття пропозиції доводило за раз до програ процесу. На випадок прийняття закладу сторона, яка програла процес, платила побіч правіжу ще й закладену суму. Заклад відбувався у тиді "ставлення (кидання, метання) шапки". Сторона, яка пропонувала заклад "ставила шапку", а друга, приймаючи заклад "приставляла шапку". Заклад завершувався піднесенням обох шапок урядовцем суду, який за те одержував оплату, звану "виметне". Заклад здійснювався також "ставленням ноги до ноги" або "голені до голені". Предметом закладу були гроші або інші речі.

в) Поволання або обволаання було публічне і врочисте оповіщення факту вбиття людини. Воно відбувалося над трупом вбитого в часі похорону з метою закріпити в пам'яті населення факт вбивства і знаки злочину, як також і особу злочинця. Поволував возний або інший судовий урядовець. Він складав про те заяву до судових книг, випис з яких був згодом доказом на розправі. Цим поволання зближується до доказу, яким на ділі не було.

г) Рота або присяга сторін і свідків зв'язане з багатою обрядовістю. Звичайно сторони самі погоджувалися, хто має зложити присягу. Той, хто "нявся за присягу" і той, що мав "вести присягу", мусіли з'явитися на визначений судом термін і виконати всі обрядові дії, інакше тратили процес. Коли обі сторони "бралися до присяги", суд переводив льосування.

6. Вирок і його виконання.

Після розправи суд видавав вирок. Інколи в литовсько-руській добі суд передавав справу до тирокування городському суду. Екзекуцію зразу переводив звичайний суд, згодом пан або городський суд. Апеляція на тироки громадських судів йшла в княжій добі до князя, а в добі литовській до городського суду, який міг вирок змінити, або скасувати і передати громадському суду для нового розгляду.

-ooooooooooooo-

КАРНЕ ПРАВО

І. КНЯЖА ДОБА.

І. Розвиток.

Найстаршою добою в розвитку карного права вважається доба сакрального права, коли злочин був порушенням Божого порядку й зневагою Бога, а кара - жертвою, метою якої було перепросити Бога за непошанування його волі. Цій добі на зміну прийшла доба приватної розплати, спертої на власну силу і допомогу ширших чи вузчих суспільних груп, головною формою якої була кривава помста.

Українське карно право історичної епохи вже має за собою добу сакраментального права. Воно ще сильно стоїть на ґрунті самопомоги й визнає криваву помсту як головний інститут карного права, але в межах ранньої княжої доби підпадає постійним змінам, проходячи періоди а) помсти, б) викупів, (композицій) і в) державних кар. Два перші періоди є періодами приватного карного права, коли судочинство і реакція на злочин були віддані пошкодованому. Реформа кн. Володимира Великого з 996 р. започаткувала новий період публічного права, в якому судочинство поступово переходить у відання держави, яка за злочин накладає публічні карі.

Ці переміни проходили поволі, і різні періоди розвитку, хоч різко від себе відмінні входили один в один й ще довгий час існували побіч себе й стосувалися в практиці водночас дві різні системи.

Головніші переміни в карному праві княжої доби привели до двох реформ. Реформа князя Володимира Великого в 996 р. замінила приватне право у публічне, вводячи на місце приватних викупів за злочин /вири/ державні карі. Злочинець платить виру вже не пошкодованому або його рідним, але державі, що не порушує його обов'язку дати їм відповідне відшкодування. Другу важливу зміну в карне право ввели в половині XI ст. сини

кн. Ярослава Мудрого - Ізяслав, Святослав і Всеволод (1054 - 1068), які счасували право помсти, зобов'язавши пошкодованих або їх близьких задовільнитися виключно відшкодуванням та державною карою вири, що їй підпадав злочинець.

2. І д е о л о г і я .

І д е о л о г і ю тодішнього карного права визначають ідеї людяности, рівности перед правом, пошанування гідности людини, її чести і свободь, а дальше перевага публічно-правного елемента над приватно-правним, та зрозуміння значення волі людини. Не визволившись ще з панівної у ранньому праві всіх народів теорії вислуду, карне право цієї доби визнає вже значення волі й вимагає при деяких типах злочинів суб"ективної вини злочинця. В ньому вже слідно розрізнення емисної вини (*dolus*) від вини неемисної (*culpa*) та вини від випадку (*casus*). Це право знає різні стани привинимости і різне насилення злочинної волі. Поняття намагання, афекту і нищої сили та інститут необхідної оборони визначають з поданими раніше ознаками, який вплив проробило карне право княжої доби від ранньої теорії вислуду до панівної теорії волі. Але хоч тодішнє право змивляло певні елементи суб"ективизму і індивідуалізму, панівною таки осталася конструкція акцесорійної вини. Збереглася також, хоч і обмежена, збірна відповідальність громади (верви) за злочини, сповнені на її території.

3. За г а л ь н і п о с т а н о в и .

С у б" е к т о м злочину могла бути тільки особа, обдарована привинимістю, тобто здібністю пізнати фактично й правне значення вчинку та керувати своєю поведінкою. Не міг ним бути ані мертвий предмет, ані тварина, ані невільник, бо він не вважався за особу, тільки за річ. Відповідальність за невільника (з правила цивільну) ніс його пан. Не існувало різниць ні щодо жінок, ні щодо чужинців.

О б" е к т о м злочину могла бути вільна людина без різниці статі, походження чи державної приналежности. Чужинці навіть користувалися деякими полегшами в процесі. Об"ектом злочину не могли бути ні невільники, ні виняті з-під права. Зате повнотою карно-правної охорони держави користувалися піввільні закупи. Під скріпленою охороною стояли княжкі урядовці, інколи також жінки.

4. Злочини.

Злочин називається "обидою", тобто кримінальним по-
ступком на певні часи, коли злочин вживається тільки приватним по-
шкодженням людини або її майна. Але злочин злочин вже вжива-
ється також порушенням публічного правопорядку в тому-крім
обор'янку відшкодування приватної кривди, злочинця підлягає
ше державній карі. Злочини можна поділити на 2 групи: 1) зло-
чини проти приватних і 2) публічних інтересів.

1) Злочини проти приватних і їх частин: а) життя, б) тіло,
в) честь і свободи та г) майна однини.

2) Злочини проти життя людини поділя-
ються на намісні і ненамісні. Намісні розрізняють бойовство
з надумом (розділ) і без надуму. Бойник з надумом називає
розділником, а без надуму утілюником, подвійником або бойником.
Особливим родом бойства - це намірене пошкодження тіла за
смертним вислідом. Воно карється краще, подібно, як бойство
власної дружини чоловіком, мабуть з приводу подружжя зради.
Деякі бойства були безкарні, напр. бойство нічного злодія,
бойство вислідом провокації або розорити.

3) Злочини проти тіла поділяються на злочин-
ни каліцтва і пошкодження здоров'я. Колись каліцтво було зрі-
нане з бойством. Злочин тільки важке каліцтво було карене
нарізні з бойством карою вири. Пошкодження здоров'я також
поділялося на 2 категорії: важкого, караного і з принами про-
дати і легкого - з принами.

в) Злочини проти честі і свободи -
ли каралися особливо важко. Напр. удар мечем в ніжі або ру-
коятю був караний вчепоро важче (12 гривень) ніж удар постою
сторонною мечем (3 гривні). Були знані тільки в ел'яні
злочини проти честі, вербальних там'ялими не знають.
Злочини розрізняють злочини проти честі і злочини
ніжі проти тіла. Удар вживався злочином проти честі, коли був
спрямований проти певних частей тіла (лице, борода, вуши) або
був започітний образливими предметами (рукоять меча, меч і
ніжі, ріт, чаша, батіл). Під окремим охороною була честь
жінки, за яку інноги карано вирос, оже карою за бойство. По-
злочини проти свободи належали продавці пірвовідної людини.
Злочини в потну неволі та безправне уд'янення свободної людини. Ці

г) Злочини проти майна знали криму, звану
таб'ю, розділ тобто грабунок, принасачення залуболенних
речей або втікача - невільника, безправне корисувачини чужої-
ми речами, злочин пошкодження чужої рухомої речі до порушення

меж включно, підпал, обман і деякі інші. Найважче караними були підпал і професійна кража в випадку рецидиву, а саме каром потоку і розграблення. Інші злочини були карані продажкою.

2) Злочини проти публічних інтересів можна поділити на злочини, спрямовані проти інтересів а) суспільности і б) держави.

а) Зпоміж злочинів проти суспільности були в той час знані злочини проти релігії, родини і моралі.

Злочини проти релігії зв'язані з панівною релігією. Заховалися згадки про релігійні злочини з поганських часів. В той час карі підпадали ті, що приймали чужу віру (напр. християнство), не сповняли наказів панівної релігії (напр. дати дитину в жертву богові і т.п.). Згодом після охрещення України, найчастішим протирелігійним злочином було прив'язання до поганської віри. Злочини ці спиралися на постанови церковних уставів. Найпопулярнішими були злочини чарівництва, званого зелейничеством, або чародіянням, волхування, грабування трупів, зневага предметів культу.

Зпоміж злочинів проти родини слід назвати загальні злочини, як вбивство, кража і т.п. поміж подружжями, а далі: двоженство, двоумужжя, кровосумішність, подружжя, зрада, опущення подруга і т.п.

Злочини проти моралі були знані в формі згвалтування, скотоложства, тощо.

б) Злочини проти держави в силу обставин майже не виникнули. Не було знає ані поняття княжого маєстату і його зневаги, ані головної зради. Зате є вже зарисоване поняття зради краю (змова з ворогом) та є відомі злочини проти виміру справедливости та проти публічного ладу і спокою.

5. К а р и .

К а р а мала назву **наказання і м е с т ь**. Ця остання назва вказує на її давнє походження, яке сягає доби приватної розплати. Наказання виявляє вже новіші тенденції карного права, згідно з якими кара має за завдання покарання і поучення злочинця. Часово найранішою карою була 1) помста, згодом її місце заняли 2) грошеві викупи, які з черги були заступлені 3) публічними карами.

1) П о м с т а не вичерпувалася в бажанні відплати за поне-

сену шкоду, але вже в ранніх часах була інститутом охорони правного порядку, порушеного злочином. В історичний час в Україні помста є вже значно обмежена і контрольована державою. Вона виступає зразу в виді д о с у д о в о ї п о м с т и, контрольованої судом по її виконанні, а згодом п і с л я с у д о в о ї п о м с т и, яка є зближена до виконання пошкодованим вироку, винесеного судом. Помста в Україні мала лагідні форми. Не було примусу помсти. Смертна помста була допустима тільки за найважливіші злочини. Хоч зразу не заборонена державою, помста стала сама швидко зникати.

2) Г р о ш е в і в и к у п и існували довго побіч помсти і були стосовані альтернативно, залежно від вибору пошкодованого. Ційно реформа Ярославичів заборонила помсту. Величина викупу залежала від величини нанесеної шкоди. Її можна поділити на три групи: 3 гривни за пошкодження тіла і речей, 12 грив. за важке пошкодження тіла і 40 грив. (вира) за вбивство або каліцтво.

3) П у б л і ч н і к а р и, які заступили композиційну систему можна поділити на три роди: а) п о т о к і р о з г р а б л е н н я, б) в и р а і в) п р о д а ж а. З ними паралельно в'яжуться приватно-правний об'язок відшкодування: при вирі - г о л о в н и ц т в о, при продажі - у р о к. При потоці й розграбленні - це останнє, тобто конфіскація майна, яка постачає засоби для відшкодування пошкодованого.

а) П о т о к і р о з г р а б л е н н я це кара позбавлення особових прав і прав майнових. Покараного ставлено поза правом, прогано з краю, а інколи, коли його майно не старчило на покриття шкоди, - поневолювано. Сконфісковане майно йшло на покриття шкоди, а решта до княжої скарбниці. Цією карою карано найважчі злочини: підпал, професійне злодійство коней і розбій.

б) В и р а - це найважча грошева кара за злочин вбивства і смертне пошкодження тіла. При певних умовах громада допомагає в заплаті злочинцеві (дика вира). Інколи платиться тільки "п о л у в і р у". З вирою зв'язане відшкодування, зване г о л о в н и ц т в о.

в) П р о д а ж а - це грошева кара за злочини не загрожені вищими карами. Її висота різна: 12, 3, і 1 гривні. Продажа стягалася до княжої скарбниці. Зв'язане з нею відшкодування зван. у р о к припадало пошкодованому.

Крім тричленної системи кар: потік - вира - продаж, карному праву тієї доби не зовсім чужою була кара смерті.

г) С м е р т н а к а р а. Її ввів кн. Володимир Великий під впливом грецького духівництва. Але недовго потім замінив її грошевими карами. Не відповідаючи духовості населення, вона так і не прийнялася в Україні в домонгольську добу. Карне право тієї доби не знало також кари в'язниці, кари тілесної і ганьблячих кар.

II. ЛИТОВСЬКО - РУСЬКА ДОБА .

I. Розвиток .

Бвійшовши в склад Великого Князівства Литовського, українські землі зберегли свою культуру, в тім і право, якого литовські господарі не нарушували. Тому ця доба є продовженням попередньої доби. Але під впливом змінених обставин життя, зокрема під тиском західньо-європейських впливів, в карному праві цієї доби довершуються помітні зміни, з яких одні можна вважати за поступ, інші за відступ, взят в порівнянні з попередньою добою. Значний розвиток карного права привела краща систематика і докладніше окреслення злочинів, як знамих раніше, так і нових. Зате визнаний правом цієї доби пріоритет пошкодженого замість держави згл. публічного інтересу значно обнижує вартість цього права.

2. Ідеологія .

Ідейні основи карного права цієї доби далеко відійшли від права доби минулої. Право закинуло ідею рівності й поволі але консеквентно переходить на позиції станової нерівності. Бона позначається в карнім праві передовсім в пом'якшенні відповідальности за злочини шляхти й загостренні тієї для нешляхти. Карне право помітно гострішає. Приймавши за основу доктрину превентивности шляхом відстрашення як злочинця перед повторенням злочину (спеціальна превенція), так і загалу населення перед доконанням злочину (генеральна превенція), воно наслідує західньо-європейські взірці. До цього долучається ще відродження староорієнтальної талійної думки, яка вважала кару відплатою за гріх; кара повинна бути точно достосована до висміду злочину. Зате зберегла свою давню вартість повага для чести і свободи людини, хоч в силу станової нерівности обмежилася до шляхетського стану. Вага волі злочинця і ступінь насилання тієї дальше лежить в осередку питання вини і карі. З нових ідей позначаються в карному праві засади: *Nullum crimen sine poena* і *nulla poena sine lege poenali*.

3. Загальні постанови

Суб'єктом злочину може бути як і перше лише людина з повною або бодай частинною привинимістю. Повну привинимість здобувала людина зразу з 14, а згодом з 16 р. життя.

Об'єктом злочину могли бути ті самі особи, крім винятих з-під права, яких було можна безкарно вбити. Скріпленою правовою охороною втішались великокняжі урядовці та особи, які оставали під особливою охороною держави (охоронні глейти).

Для карної відповідальності вимагається правопорушення та вини злочинця. Винуватим стається правопорушник щойно тоді, коли в нього була свідомість безправності вчинку і воля його доконати.

З уваги на злочинну волю злочини поділяються на навмисні і не-навмисні, спричинені занедбанням. Винятком від вимоги привинимости є відповідальність, хоч і пом'якшена, умово-хворих, при чому право знає своєрідний випадок модерного поняття *actio libera in causa*. Загострення кар несе за собою рещедива і професійність злочинця. Значним поступом карного права являється вимога причинового зв'язку (кавзальности) між дією злочинця і її вислідом. Необхідна оборона гарантує безкарність вчинку. Намагання вже здецидовано підпадає карі, інколи навіть певні підготовні дії. Існує виразний поділ на головних злочинців і співучасників в злочину, поміж якими розрізнені учасники злочину, помішники і підмовники. Хоч кожний в засаді відповідає лише за власну вину, збереглися ще деякі сліди відповідальности за чужу вину чи родини (образ маєстату, зрада держави) чи то сільської громади (крадіж). Інститути аналогії і давности, званої промовчанням права, завершують загальний образ постанов тодішнього карного права.

4. Злочини

Злочин, який мав назву кривда, збиток, виступок, вина, вважався передовсім порушенням правом береженої сфери приватних інтересів пошкодованого, а водночас актом насилля, непошанування права і порушення публічного спокою. Отож в нім пов'язані приватно-правний і публічно-правний елементи. Зпочатку панівний приватно-правний погляд на злочин уступає щораз сильнішаючому поглядові, що злочин є в першу чергу порушенням публічного правопорядку. Виникають нові публічні злочини і нові роди кар, приватне обвинувачення заступає щораз частіше публічне обвинувачення включно до застосування *actio popularis*.

Злочини поділяються на такі, що в першу чергу спрямовані проти:
I) публічних інтересів, які можна зосередити в трьох відділах:

а) злочинів проти маєстату, б) держави, і в) суспільности; та
2) проти приватних інтересів, які поділяються на злочини проти: а) життя, б) тіла, в) честі і свободи, г) домашнього миру, і г) майна.

1) З-поміж злочинів проти публічного добра на перше місце висувається а) злочин зневаги маєстату, до того часу незнаний українському праву. Цей злочин можна доконати усно, письмово і чинно. Найважчим видом того злочину є змова проти володаря та проти його життя і здоров'я та намагання усунути його з престолу, або зняти його стід по його смерті. За образу маєстату вважалася критика великокняжих розпорядків і вироків, невідповідна поведінка на дворі господаря, тощо. Ці злочини виникли коло ІБ стол. під впливом римського поняття *crimen laesae maiestatis*, вже раніше поширеного на Заході.

б) Злочини проти держави були вужько зв'язані зо злочинами образи маєстату. Назагал їх було небагато. До найбільш типових належать зрада краю (зрада посполита), втеча до ворога, повстання з метою заволодіння краєвого миру, передача ворогам твердині, замах на урядовців, передовсім суддів, звільнення в'язнів і т.п. Сюди долучується ще ціла група військово-воєнних злочинів, серед яких найзамітнішими є: втеча з поля бою, заволодіння спокою в поході, продаж і вивіз закордон до ворожих країв зброї, заліза, кос, іт.п. Сюди належать також злочини урядничі.

в) З-поміж злочинів проти суспільности варто назвати фальшування публічних грамот, виріб, переховування і вживання фальшивих печаток великого князя або урядів, фальшування монети і т.п. Наскільки вони вважалися небезпечні для обороту і господарки краю вказує неодмінна кара смерті "на горле огнемь" за ці зчинки.

З-поміж протирелігійних злочинів слід назвати злочин ересі, перемова християн на нехристиянську віру, держання нехристиянами християнських кормителюк і т.п. По зраках за протирелігійні злочини, які помітно злегідніли, слідно наскільки збільшилася толеранція в релігійних справах. Інтересно відмітити, що право цього часу не знає колись так популярного злочину царів і богохульства.

Зі злочинів проти родини треба назвати двоєженство, свідоме кровозмішання, зламання подружчої вірності, пірвання жінки з метою одруження і т.п. Під впливом церкви більшість тих злочинів була карана смертю.

З-поміж злочинів проти моралі на чоло висувається зводництво, каране урізанням носа, вух і губ, а при рецидиві - смертю, збалтування, проституція, а то й всякі позалодружні статеві зносини, однаково подружених, як і неподружених жінок і чоловіків. Кара за ці злочини була одна - смерть.

2) Злочини проти приватного добра спрямовуються передовсім проти а) життя людини, зван. мужебойством. Мужебойство поділялося на наві-мисне, яке могло прийняти форму важкого вбивства, та квалі-фікованого або скритістю або особливо близьким зв'язком між вбивником і жертвою; звичайного вбивства і вбив-ства легкого, до якого, як воно не дивно, зачислялося вбивство власної дитини чи дитини вродженої поза подружжям. Навмисність вбивства проявляється в свідомості правопорушення ("ведоме") та в намірі спровадити смертний вислід ("умисльне"). Скритовбивство вважалося за найважчий рід вбивства. Момент скритості був і раніше дуже обтяжуючою обставиною. До легкого вбивства було зближене вбивство ненавмисне, передовсім внаслідок занедбання. Позатим було відоме вбивство випадкове ("при-годне мужебойство"), цілком вільне від кари, подібно, як вбив-ство у власній обороні. Вбивника звали забійцем або мужебойцем.

б) Злочини проти тіла мають також багато відмін, від яких залежить висота кари. Серед цих, за казуїстичною мето-дою розрізнених, злочинів знаходиться навмисне, ненавмисне і випадкове пошкодження тіла, неспровоковане і внаслідок провока-ції (з чужого початку), явне і потаємне. Особливо гостро кара-ється пошкодження тіла в двобой, який був заборонений. Обтя-жує злочинця вжиття небезпечного або незвичного зняряддя злочи-ну.

в) Злочини проти честі і свободи є особливо нав'язні духом становости. Коли норми відносно інших злочинів охороняють усі стани, з тим, що тільки межі і засоби тієї охорони є різні для різних станів, охорона честі прислуго-вує лише шляхті, входячи в кодекс шляхетських вольностей. Ці злочини здійснювалися чинно і словно ("голими словами"), ці останні одно і заочно, за життя пошкодованого і по його смерті. Найважчими було наганення або приганення шляхетства та закид поза подружого походження. З уваги на гарантію незайманности шляхти, кожний замах на свободу шляхтича був гостро караний.

г) Злочини проти домашнього миру, звані "гвалтом", взорувалися на злочинах порушення краевого миру і були з ним вузько пов'язані. Наїзд на дім чи загороду вважався порушенням домашнього і краевого миру. Кара за ці зло-чини збільшається залежно від наслідків злочинів.

г) З-поміж злочинів проти майна можна назва-ти грабіж, крадіж, зван. "злодейством", яка поділяється на важку і легку, в залежності від вартости покражі (вище і нижче 4 кіп грошей), переховування і користування покражею, привласнення, порушення границь і спокійного посідання ("либите з спокійного держання"), пошкодження чужих речей, вимушення, обман, підпал і др.

5. К а р и .

З природи злочину, який є з одного боку порушенням Божого і людського закону, а з другого - порушенням приватного і публічного добра, виникає природа кари. Кара цієї доби - це комбінація композиційної системи (викупів) і публічних кар, а водночас і засіб виховання та поправи й покута за гріх. З погляду доцільності кару вважалось засобом безпеки суспільності перед злочинністю.

Зразу панівним був приватно-правний погляд на злочини, й тому реакцією на злочин було відшкодування, і лише при особливо асоціальних вчинках до нього доходила ще публічна кара. Згодом зміцнився публічно-правний погляд, і реакція на нього стала комбінацією відшкодування і публічної кари, при чому таки на першому плані остався інтерес одиниці. Але в не всіх злочинах поєдналися ці два погляди. Деякі з них вважались даліше порушенням лише приватного добра і тому їх взагалі не загрожено публічними карами, а інші підпадали лише публічним карами, напр. злочини проти держави і її голови. З цього погляду злочини можна поділити на 3 категорії: приватні, публічні і мішані, чому відповідає поділ кар на 1) приватні і 2) публічні.

1) П р и в а т н і к а р и є найбільш оспореним питанням карного права цієї доби. Одні вважать їх звичайним відшкодуванням, позбавленим будьяких карних елементів, другі оцінюють їх як кари. Думаємо, що в цих карних заплатах поєдналися нерозривно оба елементи: відшкодування і кари, на що чимало доказів у пам'ятниках того часу. Ці заплати можна поділити на: а) головщину, б) нав'язку, в) вину, г) гвалт, і г) заклад або заруку.

а) Г о л о в щ и н а відповідає старій вирі і становить заплату за голову вбитого. Її висота вгається від 100 до 20 кіп грошей, залежно від суспільного стану вбитого.

б) Н а в ' я з к а виникла з "перев'язки", тобто звороту коштів лічення рани: лікарів і ліків. Тепер це була заплата за рани, побої, зневагу, зневагу чести і обмеження волі.

в) В и н а вказує на суб'єктивний бік злочину і є грошевою карою за пошкодження майна, плаченою як приватним особам так і великому князеві.

г) Г в а л т це була також заплата передовсім за пошкодження майна, плачена тільки пошкодованому. Сама назва вказує на карний елемент у вчинку пошкодження майна.

г) З а к л а д або з а р у к а це кара, в якій публічно-правний елемент кримінальний куди виразніший, ніж при других заплатах. На прохання загроженого злочинцем великий

князь видавав "заручний лист" з назначеною в ньому висотою карри (заруки) на випадок виконання погрози. Вона доходила величезної квоти 10.000 кіп. Хто не міг заплатити грошевої плати, був часово поневолюваний в цілі відробітку.

2) Публічні карри можна поділити на карри: а) головні, б) додаткові і в) заступні.

а) Карри головні або стосуються самостійно, а часом в сполучі з карами побічними або карними заплатами; вони поділяються на карри: смертну, на тілі, на свободі, на честі і правах, заняття і конфіскату майна.

Смертна кара, незнана в першій добі, була на початку доби цієї дуже рідко стосована. Поширилася під впливом жорстокого середньовічного права Заходу. Цією карою були загрожені деякі злочини постійно, а інші тільки при наявності обтяжуючих обставин. До перших належать злочини проти маєстату, держави, і суспільності, гвалтування і поривання жінок, грабіж, крадіж (рецидива або злоєлення на гарячому вишкку) і т.п. Цю кару стосовано до злочинців усіх станів, нею карано навіть шляхтича за вбивство посполитого. Часом смертна кара стосувалася альтернативно і від неї можна було викупитися грішми. Були різні форми виконання смертної карри - від звичайного відрубання голови до четвертування і вбиття на паль.

Карри на тілі, доволі рідкі за той час, прибирали вид відрубання рук, носа, вух, губ та биття буками. За кражу карано злодія врізанням вуха, за протиморальні злочини врізувано губи і носа.

Карри на свободі стосувалися зразу як превенційний засіб задержання злочинця до розправи і езекуції вироку та як засіб вимушення, стосований до невинуватих довжників. Щойно згодом ув'язнення сталося однією з кримінальних кар. Кара в'язниці поділялася на легку і важку в'язницю. Першу відбувалося в надземній частині в'язничої вежі (кара верхньої вежі), другу - в підземній частині (кара долішньої вежі). Межі карри: від 3-х тижнів до 1 року і 6 тижнів. Кожна кара була подільна через число три.

Карри на честі були становою карою шляхти подібно, як карри на тілі - карою посполитих. На втрату честі міг присуудити тільки володар. Вона позбавляла всіх привилеїв шляхетського стану. Подібна в наслідках була втрата шляхетства. Карри на честі стосувалися передовсім за протидержавні злочини, зокрема військової натури, за зневагу володаря, за непослух судам і т.п. До цих кар можна причислити церковну покуту та в і д п р о ш а н н я.

Заняття і конфіската майна виступали інколи як самостійні, але частіше як додаткові карри і то передовсім при карах смертній і втраті честі. Скофісковане добро йшло на по-

криття шкоди, а решта ставалася власністю держави.

б) Кари додатково і стосовано несамотійно, в зв'язку з карами головними. До них враховуються кари: прогнання з громади, позбавлення змоги спадкувати і церковну покуту.

в) Заступні кари були стосовані тоді, коли суд або засуджений не мали змоги виконати кари. Тут належали: вигнання і поневолення. Вигнання, зване виволанням було часове або постійне. Часове накладали звичайно за непослух судові, і воно мало характер засобу вимушення. Постійне включало виволання з суспільності і ставило його поза всяку охорону права. Кожний міг його безкарно вбити і пограбувати. Зловленого суд карав смертю. Воно називалося вічним. Поневолення стосовано тільки для відробітку довгу. Коли довжник не міг відробити довгу впродовж свого життя, обов'язок відробітку переходив на його діти, але на час не довший ніж 7 літ.

III. Д О Б А Г Е Т Ъ М А Н Ш И Н И .

I. Р о з в и т о к .

З Люблинською унією 1569 р. на українських землях, прилучених безпосередньо до Польщі, введено частинно польське право, з-під якого вони звільнилися з відновленням Української Держави. Зміна соціального ладу, що його привела революція 1648 року, зробила насленню ближчим маґдебурське право, чим станово-шляхетське польське право.

Але з нарастанням нової суспільної диференціації соціальний лад Гетьманщини повертається до давніх зразків литовсько-руської доби, і тоді відживають ідеї Литовського Статуту, норми якого й стаються основою діючого кримінального права. Під політичним тиском Росії помітним стається вплив російського права, якому відчинявали ворота російські члени верховних судових органів Гетьманщини. Вони й старалися ввести до українського кримінального права такі чужі йому влаштування, як "допит з пристрасієм," "суд по формі" і т.п. Цей вплив зміцнився від гетьмана Скоропадського. За гетьмана Розумовського було слідне намагання висвободитися від російського впливу і повернути до чистих джерел "прежнього права", але перешкодило цьому скасування гетьманства і інкорпорація України до Росії.

Отже розвиток кримінального права цієї доби можна поділити на два періоди, розмежовані першим чвертьріччям 18 ст. Перший - це період відвороту від ідей станового права литовсько-руської і польської доби та час прокладання власних шляхів, в оперті на звичаєве право і судову практику, другий - це час (добровільного) навороту до ідей попередньої доби і (примусового) просякання російських впливів. Для обох періодів спільним є явище опертя на давні правні книги, модифіковані шляхом практики, при повній відсутності нових законодавчих актів.

2. І д е о л о г і я .

Право цієї доби виявляє поглиблення поняття права і справедливості, кращу систематику і зручніше схоплення дефініцій поодиноких злочинів. Чи не найважливішими позитивами того права є його демократизація, хоч і в межах відродженого станового устрою, по -

глиблення значення в питанні вини і кари суб'єктивної теорії, зміцнення публічно-правного елементу та введення засобів за- безпеки і поправи, хоч і в як скромній формі. Зате рахунок цього права обтяжують як і раніше: неясність позицій карністич- ної політики, яка ввела з собою чималий хаос, як у системі кар, так і в їх кумулятивнім, часто бездушнім, стосуванні, та, зв'язане з тим, неусвідомлення поняття злочину і поняття та мети кари. Звідсіль ця доба є даліше добою дуалізму публічно- і приватно-правних принципів, що не дозволяє розмежувати між собою як публічного й приватного інтересів, так і публічних і приватних кар з одного боку, та кар приватних і цивільних кон- секвенцій зобов'язань *ex delicto* (відшкодувань) з другого боку. Суворість права, вельми лагіднена практикою, замикає цей реєстр негативних ціх карного права Гетьманщини.

3. Загальні постанови.

Суб'єктом злочину може бути тільки людина, однаково вільна, як невольна. Зарівно повні невольники, як кріпаки ("люди кріпостні") зберігали в карному праві людську особовість і поза випадками "приватних злочинів", за які їх переслідував власник на основі домініювальної влади, їх карні вчинки підпадали під розгляд і покарання публічного суду.

Для відповідальности вимагалася наявність привинимости. Особи по- стійно або часово позбавлені змоги розуміти власні вчинки і ни- ми керувати; тобто з хворобою інтелекту або волі, чи від уро- дження ("природні дураки"), чи в наслідок умової недуги ("лишені ума"), чи в наслідок іншої недуги або хвилевого запо- морочення алькоголем тощо, не визнавалися злочинцями й за свої заборонені вчинки не несли кари, або, як при запомороченні аль- коголем, підпадали пом'якшеній карі і то тільки для прикладу іншим. Формально непривинними вважалися чоловіки до 15 (в ци- вільному праві до 18) і жінки до 13 літ життя та старці, які внаслідок глибокої старости "приходять в дітсуміє" ("перестарі- лі").

Об'єктом злочину могли статися всі люди, без різниці стану, державної приналежності і т.п. З часом особи вищих станів стали користуватися збільшеною правовою охороною. Праго охороняв також невольників, як перед нападом сторонніх осіб, так і перед само- волею пана.

З уваги на злочинну волю злочини поділялися на на в м и с н і і н е н а в м и с н і. Знаний був також випадок ("случай"), який звільнював від відповідальности, хоч зберігався обов'язок дати відшкодування. Відповідальність об'єдну- вали: провокація, військова нужда, голод, легкомудрість, малолітніх, намова, і т.п. Не підпадало карі ділення в не об- х і д н і й о б о р о н і; р е т о р с і я тільки облетшу-

вала кару. Каральним було не лише сповнення наказаного чину, але й само намагання. Поміж злочинцями розрізнялося головних злочинців і спі вчасників, які нерідко були карані легше.

4. Злочини.

Злочини, називані звичайно проступством, злодіянням або кримінальним ділом, сформовані здебільшого за тією самою системою, що злочини попередньої доби. І їх можна поділити на 1) злочини проти публічного і 2) приватного добра.

В першій групі на чолі виступають злочини проти релігії і маєстату володаря, а в другій групі куди менше значення мають злочини порушення краевого і домашнього миру, що є вислідом браку анархічної шляхти і магнатерії попередньої доби.

1) Злочини проти публічного добра поділяються на злочини проти а) маєстату, б) держави, і в) суспільності.

а) Злочини проти маєстату є здебільшого ідентичні зі злочинами попередньої доби. Але на них вже помітні зміни, що сталися під впливом російського цезарепапізму. Крім випадків безпосереднього порушення маєстату, як замах на життя володаря, зневага його чести, критика його розпорядків, тощо, були знані й посередні, як невідповідна поведінка в приявності володаря або на його дворі і т.п.

б) Злочини проти держави, як зрада держави, зрада державних таємниць, передача ворогам міста чи твердині, вивіз у ворожий край військово-важливих продуктів і зброї і т.п. каралися найважчими, знаними праву, карами. Для деяких з тих злочинів були придумані суремні карі. Напр. за фальшування монети була кара залиття горла розтопленим оловом. Сюди належать злочини службові, сповнені урядовцями в службі, та військові, сповнені в військовій службі.

в) До злочинів проти суспільності слід зачислити крім таких злочинів протидержавних як фальшування грамот і грошей, ще й злочини проти релігії, моралі і родини.

Зокрема протирелігійні злочини були карані дуже суворо. Можна думати, що це сталося під визначним впливом російського права, бо ж в попередній добі карне право виявляло дуже далеко посунену релігійну толеранцію. Замітнішими були злочини: богохульства, відступства від віри, чародійства і волшебства. Вони були карані "смертю прямою" (звичайно палені живцем), а в легших випадках "смертю політичною" тобто

втратою прав, вигнанням і карою на тілі.

До протиморальних злочинів належать: зводництво, з метою наживи, гвалтування жінок, кваліфіковане гвалтування малолітніх без огляду на стать, пірвання жінки, позаподружні зносини і т.п. Кари за ці злочини вагалися між кваліфікованою формою смерті і публічним биттям різками.

Зо злочинів проти родини слід назвати подружню зраду, якої можуть допуститися обоє подруги, свідоме многоженство і кровозмішання, зігнання плоду, вбивство і покинення нешлюбної дитини, і ін. Караються ці злочини дуже важко. Звичайно відрубанням голови. Муж може безкарно вбити "прелюбодія", зловленого з дружиною на гарячому вчинку подружньої зради.

2) Злочини проти приватного добра поділялися на злочини проти а) життя, б) тіла, в) честі і свободи та г) майна.

а) Злочини проти життя людини названі вбивством, поділялися на на в м и с н і і н е н а в м и с н і, а н а в м и с н і н а в б и в с т в о в а ж к е і л е г к е. На важкість злочину впливала станова нижчість суб"єкта в відношенні до об"єкту злочину, особистий зв"язок між ними (родинний, службовий), тайність вжиття насилля, рід вжитого знаряддя, пора, в якій злочин стався і т.п. Обтяжуюче діють моменти надуми і особливе насиллення злочинної волі, яке приймається напр. при вбивстві батьків. Рецедива і професійність дуже загострюють кару. Вбивство було каране смертю. Від кваліфікації вбивства залежав вибір роду смертної кари. Ненавмисне вбивство було засадничо також каране смертю, але звичайно можливо гуманно - відрубанням голови.

б) Злочини проти тіла поділялися на вбивство, на на в м и с н і і н е н а в м и с н і, а на в м и с н і н а к в а л і ф і к о в а н і і з в и ч а й н і. До них стосуються майже всі норми, що обов"язують при злочинах вбивства, лише кара за ці злочини є легша. Рідко приходиться кваліфікований рід смертної кари, звичайно стосується найлегший, а нерідко стосується кару арешту, покути і т.ін. Ці злочини можна з уваги на вислід поділити на к а л і ц т в о, п о р а н е н н я і п о б и т т я.

в) Злочини проти честі і свободи розвинулися зокрема широко в другій половині доби по цім, як оформилися стани. Допомогла при цьому ще не забута повністю вага шляхетської честі в Польщі і Литві. Тому постанови, що стосуються цих злочинів, сильно спираються на норми Литовського Статуту. Але ця подібність відноситься лише до правничої конструкції тих злочинів, їх видів, і карних санкцій. Позатим наступила засаднича зміна незвичайно для характерна для суспільного устрою Гетьманщини: охорону честі поширено на ціле

населення, як козацько-шляхетське, так і нешляхетське: міщан і селян. Різниця поміж станами існує тільки ще в висоті на- в'язки за порушену честь, яка для вищих верств є вища.

Були знані з неваги чинні, письмові і усні. Письмові виступали то як звичайна зневага письмом ("памквіль"), то знову як фальшиве обвинувачення перед судом. За "насильне, без суду і права" ув'язнення людини карано "самовільця" як в'язницею, так і грошевою карою, додаючи в тім злочині порушення не лише приватного але й публічного інте- ресу.

г) Злочини проти майна, сформовані під пре- реважним впливом систематики Литовського Статуту, класи в осно- ву розрізнення різних видів тих злочинів момент на- селля. Від нього саме залежить чи загарбання чужого майна буде кваліфіковане як розбій, крадіж чи при- власнення. Крадіж поділялася на важку і легку, передовсім з уваги на вартість покражі (межою є тут вартість 20 карб.), а далі на умови краді. За кражу була звичайно одна кара: смертна шляхом повішення, але стосовано і легші карі. Крім названих злочинів були ще поширені перевідни- цтво, тобто переховування і користування покражою, обман, злоб- не пошкодження чужих речей, підпал, порушення мисливського і рибальського права, тощо.

5. К а р и .

Тому, що не було одноцілого й ясного погляду на природу злочи- ну, не було основно усвідомлено й поняття та призначення карі. Кара це і по-старому відплата та кара за гріх і водночас засіб поправи та відстрашення від злочинства. Звідси також бере своє джерело велика різноманітність тодішніх кар. Хоч публічно-прав- ний елемент помітно зміцнився, то все ще не став панівним пог- ляд, що кожний злочин порушує гарантований державою правний над, і тому кожний злочин є публічно-правним злочином і заслу- говує на публічну кару. З уваги на те, карна система Гетьман- щини далі спирається на дуалізм 1) публічних і 2) приватних кар, побіч яких з'являється третя: карі-3) мішаних.

1) Публічні карі поділяються на карі: а) головні і б) додаткові або побічні. В розрізненні цих груп є помітна труд- ність, бо право цієї доби визначається накопиченням більшої кіль- кости різних кар за один злочин так, що деякі по своїй природі головні карі виступають здебільшого разом з іншими і то часто з іншими головними карами. До таких кар належить кара на чести, кара конфіскації майна та кара заслання. З уваги на їх правничі ознаки вчислюємо їх до кар головних. Характерним для права цієї доби є факт неіснування заступних публічних кар. Раніша заступна кара поневолення не існує в цій добі

і її заступає вислуга, яка належить до приватних кар. Друга заступна кара попередньої доби - виволокня змінилася в кару позбавлення чести, яка сталася карою головною.

а) Г о л о в н і к а р и поділяються на кару смертну, на тілі, на свободі, на чести і правах, конфіскації майна, заслання і дисциплінарні кару.

С м е р т н а к а р а висунулася на чоло публічних кар. Її стосується вже не лише за злочин проти держави і суспільства, релігії і моралі, але й при великому числі злочинів проти приватних інтересів. Процес загострення кар, що розвинувся на українських землях в Іб стол., пішов далі і вплинув на щораз частіше вживання смертної кару та ввів жорстокі форми тієї кару. Вона вживається за деякі злочини постійно, за інші тільки при наявності обтяжуючих умов, напр., потаємності, чи підступності. Бували передбачені випадки, коли смертна кара могла бути скасована на вимогу заінтересованих осіб. Її взагалі не стосувалося у відношенні до малолітніх злочинців, хлопців нижче Іб, дівчат ІЗ літ. До в и м а й н а к и х форм смертної кару належали: відрубання голови і повішення, при чім ця форма вважалася за найбільш ганьблячу. До к в а л і ф і к о в а н и х форм належить смерть через четвертування, спалення живцем, закопання живцем у землю, по шию, залиття горла розстопленим оловом. Поза цими родами смертної кару оставалася н а й в а ж ч а, якої закон не встійнював, залишаючи це судові. Вона звичайно являлася комбінацією різних родів смертної кару й мук. До особливостей смертної кару належить отримання тієї з ганьблячими каруами по смерті злочинця.

К а р и н а т і л і поділяються під фізичним оглядом на кару б и т т я і к а л і ц т в а, а під моральним оглядом на кару з в и ч а й н і і г а н ь б л я ч і. Кару биття переводили при стовпі на публічному місці. Її звали публічним б о є м.

К а р и н а с в о б о д і сталися в цій добі однією з найбільш поширених кар. Їх стосується як кару г о л о в н і, рідко як д о д а т к о в і, а інколи й як з а с т у п н і. Позатим ув'язнення може бути з а с о б о м п р е в е н ц і ї і в и м у ш е н н я. Ув'язнення поділяється на к а р у в " я з н и ц і (тюрми) і к а р у а р е ш т у. Кара в'язниці є л е г к а, коли її відбувається в " т ю р м і в е р х н і й" і в а ж к а, коли її відбувати в " т ю р м і с п і д н і й". Кара тюрми вважається більш ганьблячою. До козацтва і шляхти стосовано радше кару арешту. Арешт був також часто засобом превенції і вимушення. Військовини відбували кару ув'язнення в своєму "армейському" або " а р м а т н ь о м у" а р е ш т і.

К а р и н а ч е с т и і п р а в а х накладають тепер уже загальні суди, однаково щодо всіх верств населення. В цім є засаднича зміна цих кар в порівнянні з попередньою добою. Кара на чести має д в а щ а б л і: п о в н е в и-

няття з-нід права і позбавлення деяких громадянських прав, в тім усіх прав почесних. Повне позбавлення прав рівнялося з цивільною смертю і навіть мало таку назву. З ним часто стосувалося смертну кару.

Конфіскація майна приходиться найчастіше в випадках стосовання потрійної кари: позбавлення життя, чести і майна.

Заслання, називане зсылкою, знане з ранішого часу, так і не прийнялося в Україні. Воно стосувалося дуже рідко і то здебільшого при релігійних злочинах. Щойно пізніше ця кара поширилася під впливом російським, коли заслання сталося політичним оруддям московського уряду в добу обмеження державних прав України. Заслання було часове або вічне. Стосувалося звичайно в парі з іншими карами, найчастіше з конфіскацією майна, втрати чести і карою на тілі.

Дисциплінарні кари стосувалися до урядовців та війська за порушення службових обов'язків. Засобами кари було відібрання уряду або обниження службових ступенів. В війську надали також арештом і бучами. Знана була кара сидіння на пушці.

б) Додаткові кари накладалися разом з головними. Були це: прогнання з громади, церковна покута, відкликання образи, публічне прохання прощення, церковне каяття і деякі інші.

Прогнання з громади розривало зв'язок з громадою хоч не позбавляло загалу громадянських прав. Воно звичайно стосувалося разом з головною карою публічного биття.

Церковна покута, звана епітемією звичайно стосувалася при випадках пройдення 10-тилітньої давности, яка забезпечувала некаральність злочину. Щоб злочинець не оставався без кари, як засобу поправи, його посилено до монастиря на покуту. Тоді ця кара змінялася в кару головну. Як побічна, вона звичайно стосувалася при злочині переступлення меж необхідної оборони і деяких інших.

Відкликання зневаги, відоме на Заході ревокаціо (revocatio), було стосоване при важких зневагах. Зневажник повинен був публічно в суді відкликати зневагу, додаючи, що він "того не говорив, но лгав і лаяв як песь".

Публічне прохання прощення накладалося також на зневажників. Воно відбувалося в суді і його інколи попереджала своєрідна пімста: биття злочинця по лиці.

Церковне каяття є засобом поліпшення злочинця.

Його накладали за особливо важкі злочини проти родини і людяності. Воно повторялося 4 рази в рік у великі свята. Стоючи в церковних дверях злочинець явно визнавав свою провину.

2) П р и в а т н і к а р и мали передовсім за завдання задовольнити пошкодованого, покаравши при тому злочинця. Були це грошові заплати, з яких одні йшли пошкодованому, а другі або пошкодованому або державі або обом по-половині. Тому поділяємо їх на к а р и п р и в а т н і і п р и в а т н о - п у б л і ч н і. Приватні карі поділяються на карі а) г о л о в н і і б) з а с т у п н і.

а) Г о л о в н і п р и в а т н і к а р и обнімають такі грошові заплати: головщина, заплата за каліцтво, поранення, ув'язнення і інш. "обиди", які можна назвати заплатаю за обиду, та нав'язка за "безчестя", тобто за порушення чести.

Г о л о в щ и н а є приватною карою за вбивство, за основу якої прийнято вартість голови козацького стану людини. Головщина для різних станів була різна. Навіть у межах того самого стану були значні різниці. Висота головщини вагалася від 120 карб. до 24 карб. Часто її платилося в подвійній висоті, напр. за вбивство жінки, урядовців і т.ін.

З а п л а т а з а о б и д у накладалася у різній висоті в залежності від вислуду злочину і стану пошкодованого. Вона була точно встановлена тарифом і вагалася між 60 і 4 карб. Вона інколи подвоювалася.

Н а в ' я з к а з а б е з ч е с т я не є вже становим привилеєм, але охороняє честь усіх громадян. Вона є порівнюючи дуже висока, бо вагається між 120 і 2.40 карб., що підкреслює високу ціну людської чести, явище незмінне від ранніх історичних часів.

З а с т у п н і к а р и стосувалися тоді, коли злочинець не був спроможний заплатити наложеної на нього грошової карі. Були це відслуга і арешт.

В і д с л у г а заступила колишнє понеголення. Вона стосується до цивільних зобов'язань, як і до тих, що виникли з цивільних оборудок, так тих, що виникли *ex delicto*, а також до грошових кар. Сторонні особи могли допомогати должникові відслужувати кару.

А р е ш т , хоч по своїй природі був карою головною, знаходив пристосовання як кара заступна при карах грошових, однаково приватних, як і публічних. Час ув'язнення був визначений законом або судом.

3) П у б л і ч н о - п р и в а т н і м і ш а н і к а р и - це карі, які стоять на грані між карами публічними і приватними і поміщають в собі обидва елементи. Залежно від обставин,

зміцнюється один або другий елемент, і кара може прибрати вид виключно публічної або приватної карі. До цих кар належать а) грошеві карі і б) зарука.

а) Грошеві публічно-приватні карі вживалися побіч таких приватних грошевих кар як головщина, заплата за обиду і нав'язка. Джерела називають їх різно: карою за гвалт, або насилля, карою за напад і грабіж, або коротко-штрафом. Інколи приходить давня назва вина. Ця кара відрізняється від інших грошевих кар своїм здецидованим карним характером. В ній нема ніякого елементу відшкодування, як при приватних карах. Вони накладаються при злочинах, при яких застосовано фізичне насилля і є власне карою за насилля. Цього характеру повновартісної карі не міняє факт, що ця кара йде в хосен пошкодованого. Автім вона часто йде в хосен держави або інших публічно-правних установ.

б) Зарука або заклад хоч виходить з приватної ініціативи сторони, має мішаний характер, бо половина заручної квоти йде в користь держави. Зарука могла сягати величезної висоти 20.000 карб.

6. Засоби вимушення, забезпечення і поправи.

Засоби вимушення, забезпечення і поправи доповнюють огляд кар на Гетьманщині.

І) Засобом вимушення був арешт. Він стосувався для вимушення грошевих заплат, відкликання зневаги й знеславлення і т.п.

Засоби забезпечення - це правні міри, що їх стосується для безпеки загалу перед небезпекою злочинності. Модерне карне право поділяє ці засоби на засоби генеральної й спеціальної превенції, при чому генеральна превенція має на меті відстрашити загал від доконування злочинів взагалі, а превенція спеціальна - забезпечити суспільство від окресленої особи злочинця, тобто від повторення ним злочинної дії.

Забезпечні засоби доби Гетьманщини можна поділити на засоби безпеки загального добра, якими є побіч смертної карі, заслання і нап'ятування, також вписання підозрілих осіб до так званих явочних книг та осіб засуджених до так званих чорних книг. Ці книги є передвісниками сьгоднішніх реєстрів засуджених осіб. До цих засобів належить також віддача умово хворих або недорозвинутих під в'їдповідальний догляд.

Засобами безпеки індивідуального

д о б р а були: з"ясована вже з а р у к а і так зв. п о - р у к и. Ці останні були примінявані, подібно як зарука, при небезпечних погрозах. Загрожений мав змогу опротестувати в суді погрозу й до 10 тижнів внести скаргу. Встановивши факт погрози, суд "віддає погрожчика на поруки" надійним особам, які ручать за те, що він не виконає погрози. Коли винувник не може або не хоче дати порук, його арештують. Коли злочинець виконає погрози, тоді поручники обов'язані доставити його до суду і еventуально понести за нього грешеві кари й інші заплати.

Засоби поправи можна добачати в церковному покаянні, яке пригадує стародавній інститут українського права так званої п о к о р и, поширеної передовсім в Галичині, і в церковній покуті та в інституті умовного покарання. За засіб поправи можна вважати до певної міри також заруку і поруки, які діють поправно на "погрожчика", відводячи його від виконання погрози.

